

Катерина Мацелюх,

аспірантка Житомирського державного університету ім. І. Франка

Внесок П. Н. Абрамовича у розвиток бібліотечної справи на Волині (1918–1919)

У статті досліджуються основні віхи життя волинського культурного діяча, педагога, науковця П. Н. Абрамовича. Розкрито внесок дослідника у розвиток бібліотечної справи у Волинській губернії у 1918–1919 рр., зокрема, в методичне забезпечення організації мережі бібліотечних установ краю.

К л ю ч о в і с л о в а: П. Н. Абрамович, народна бібліотека, позашкільний та дошкільний відділ Волинського губернського земства.

This article deals with the main life stakes of the Volyn librarian and scholar P. N. Abramovich. Analyzed the importance of rural institutions in the networking libraries in Volyn. It has been shown the contribution of the researcher in the development of librarianship in the Volyn province in 1918–1919.

К е у в о р д s: P. N. Abramovich, library, preschool department Volyn hubernalnoho zemstvo.

Постать волинського філолога, педагога, бібліотекаря, бібліографа, діалектолога, краєзнавця, історика Петра Никандровича Абрамовича відома у вузьких колах волинських дослідників, але майже невідома широкому загалу нашої країни. П. Н. Абрамович відіграв важливу роль не лише в історії бібліотечної справи Волині, але й у контексті загального культурно-історичного поступу Української держави. Персоніфікація науки, історії бібліотечної справи України дає змогу глибше проаналізувати індивідуальне, регіональне значення загальноукраїнського процесу розвитку бібліотекознавства.

В українській історіографії бібліотечна діяльність П. Н. Абрамовича висвітлена частково. Серед науковців, які аналізували життя та творчість П. Н. Абрамовича, варто відзначити Б. І. Зданевича [4], Л. А. Дубровіну [5], С. М. Міщука [6]. Дослідники підкреслюють особливу роль П. Н. Абрамовича у науковому описі та систематизації інкунабул, які зберігались у бібліотеці Волинського центрального музею у 20-х роках ХХ ст. Ми у нашому дослідженні зосередимося на організаційній ро-

боті П. Н. Абрамовича, пов'язаній зі створенням та координацією роботи бібліотек Волинської губернії у 1918–1919 рр.

Петро Абрамович народився 16 січня 1881 р. в с. Мизове Ковельського повіту Волинської губернії у багатодітній сім'ї дяка-вчителя. Спочатку отримав домашню освіту, потім навчався у сільській школі, де вчителював його батько [12, арк. 80]. Продовжив здобувати освіту у Мелецькому духовному училищі (Ковельського повіту), Волинській духовній семінарії, Санкт-Петербурзькій духовній академії [9, с. 962] та Санкт-Петербурзькому археологічному інституті [10, с. 145]. По завершенні навчання вчителював на Поділлі, а згодом – у Житомирі.

Опинившись у Волинській губернії, П. Н. Абрамович, окрім педагогічної діяльності, починає займатися науково-дослідною роботою у сфері етнографії, діалектології та краєзнавства. У 1918 р. його призначають на посаду завідуючого позашкільного та дошкільного відділу Волинського губернського земства, де молодий дослідник вперше стикається з проблемами організації бібліотечної справи [12, арк. 80–81].

З 1919 р. П. Н. Абрамович обіймає посаду уповноваженого з організації вчительського інституту в Житомирі, стає фактично його першим ректором. Протягом 1919–1920 рр. він очолює Педагогічну раду інституту, багато уваги приділяє підготовці навчального закладу до майбутньої освітньої діяльності. Чомусь відмовляється від посади ректора інституту, але продовжує викладацьку діяльність у виші, обіймає посаду завідувача кабінету бібліотеки Інституту народної освіти у Житомирі [13, арк. 38–75].

Протягом 20-х років ХХ ст. П. Н. Абрамович, працюючи лектором інституту, активно опікується науковою роботою, краєзнавчими та бібліографічними дослідженнями. Особливий інтерес науковець виявляв до книжкових фондів Волині. У 1919 р. Волинський центральний музей був переданий у відання Волинського губернського комітету з охорони пам'яток мистецтва і старовини (Волгубкопіс). Будучи членом останнього, П. Абрамович розгорнув діяльність з обліку найцінніших пам'яток культури, в т. ч. і книжкових. Дослідник особливо дбав про цінні бібліотечні зібрання. Так, у 1920 р. рішенням бібліотечної секції позашкільного підвіддлу Губнаросвіти, яку він очолював, бібліотека Духовної семінарії не була розпорощена, а повністю передана до фондів бібліотеки Музею. Саме у цій установі, згодом перетвореній на Волинський центральний науково-дослідний музей в Житомирі, упродовж 1919–1932 рр. за сприяння Абрамовича була зосереджена майже вся книжкова спадщина краю. Музей став базовим книгосховищем для численних конфіскованих волинських колекцій та зібрань державних, громадських, церковних, науково-дослідних установ Волині. Розуміючи цінність книжкових колекцій, що зберігались у місті, П. Н. Абрамович як науковий секретар Товариства дослідників Волині ініціює створення наукової бібліотеки при цьому музеї. Він особисто описав та каталогізував один з найцінніших фондів бібліотеки Волинського центрального науково-дослідного музею – фонд інкунабулів, плідно досліджував палеотипи, рукописи, рідкісні видання [6, с. 276–279].

Проте із загостренням політичної ситуації в краї, початком масових репресій проти української інтелігенції П. Н. Абрамович змушений був покинути Волинь. Він разом з сім'єю переїжджає на Слобожанщину, де протягом 30-х – першої половини 40-х рр. п'ять разів змінював місце проживання та роботи. Зокрема, він викладав у Сумському інституті соціального виховання, Ніжинському

педагогічному інституті та низці середніх навчальних закладів регіону.

Під час німецької окупації Петро Никадрович мешкає у Сумах, опікуючись питаннями культури. Після визволення міста радянською армією його арештовують органи НКВС. П. Н. Абрамович був обвинувачений у зраді батьківщині, антирадянській пропаганді, участі в контрреволюційній діяльності як член організації ОУН та засуджений до каторжних робіт. Подальшу долю дослідника встановити не вдалося [14, арк. 98].

Якщо говорити про внесок П. Н. Абрамовича у організацію бібліотечної справи на Волині, то найбільш вагомим він був у період 1918–1919 рр., коли дослідник мешкав у Житомирі, де він обіймав посаду завідуючого позашкільним і дошкільним відділами Волинського губернського земства, брав активну участь у громадсько-культурному житті міста та губернії, зокрема, координував роботу щодо створення бібліотек у краї [11, арк. 1].

Головною бібліотекою губернії в той час була Центральна бібліотека, яка виконувала функції публічної. Вона перебувала у віданні бібліотечної секції позашкільного відділу Волинського губернського земства [3, с. 116]. Одночасно по всій території губернії функціонували навчальні книгозбірні освітніх закладів, духовного відомства та окремі народні бібліотеки [5, с. 94]. Станом на 1920 р. у Волинській губернії було зареєстровано 128 бібліотек, діяльність частини з них координувалася позашкільним відділом Волинського губернського земства [3, с. 116].

До повноважень тогочасних позашкільних відділів земств входила організація культурно-просвітницької роботи, зокрема, організація бібліотек, народних читалень, курсів самоосвіти, кінематографа, народних театрів, музеїв, архівів тощо [1, с. 128]. Бібліотечному будівництву у цих заходах належало центральне місце, адже воно відіграло провідну роль у підвищенні загально-го рівня освіченості населення губернії.

Ще у 1914 р. Волинське губернське земство розглядало проект створення мережі народних земських бібліотек у кожному повіті губернії, яка б складалася з центральної повітової бібліотеки (загальної на весь повіт), районних бібліотек (у волостях) та сільських [2, с. 43]. Сповна реалізувати заплановане не вдалося у зв'язку з початком Першої світової війни. Однак більшість бібліотек народного типу в губернії все-таки були утворені [5, с. 96].

У період 1918–1919 рр. одним з головних завдань Волинського земства була методична допо-

мога в організації роботи місцевих бібліотек та читалень. У цей період П. Абрамович ретельно вивчає наявний досвід організації такої роботи в інших регіонах України. У місцевих періодичних виданнях почали з'являтися публікації з методики організації бібліотечної справи, вироблення основних принципів і правил роботи народних бібліотечних установ на місцях. Наприклад, у «Волинській народній газеті» за червень 1918 р. П. Н. Абрамович опублікував дві статті під назвою «Позашкільна освіта» за підписом «П. А.» [7, с. 5], повністю присвячені організації бібліотечної справи на Волині. Перша стаття має підзаголовок «Як вибрати бібліотекаря?», де автор зосереджується на характеристиці особи бібліотекаря, радить як краще його обрати із жителів населеного пункту: «Щоб налагодити бібліотечну справу як слід, щоб дати їй розвиток, успіх, потрібен чоловік відповідальний для цього, а через те, перед заложенням бібліотеки треба такого чоловіка старанно пошукати.» [7, с. 5].

При виборі бібліотекаря П. Н. Абрамович пропонував особливу увагу звертати на професійні якості людини: писемність, начитаність, рухливість, чемність, справедливість до всіх читачів, чесність та «солідність». Зокрема, говорячи про начитаність, дослідник наголошує на здатності бібліотекаря уміти порадити людям, що прочитати, зацікавити конкретну людину тією чи іншою книгою. Говорячи про чемність, автор публікації відзначає: «нечемним поступовуванням бібліотекар одбиває од бібліотеки читачів і навіть від самого читання» [7, с. 5].

На думку П. Н. Абрамовича, кандидатів на посаду бібліотекаря слід шукати серед вчителів, священників, студентів, тобто місцевої інтелігенції у місті чи селі. Водночас, дослідник не відкидав можливості призначення на таку посаду когось із письменних селян [7, с. 6].

П. Абрамович вважав за необхідне організацію в губернії спеціальних курсів для бібліотекарів. У такий спосіб можна було б навчити бібліотечній справі усіх сільських та міських бібліотекарів за єдиними принципами, що забезпечувало б єдність методичних засад організації бібліотечної справи на місцях, дало б змогу спростити збір статистичної інформації стосовно рівня народного «читання». Не оминав дослідник і проблем матеріального забезпечення бібліотек, оплати праці бібліотекарів, адже раніше бібліотечна робота була безоплатною і суто волонтерською. П. Н. Абрамович виводив на обговорення у Волинському губернсько-

му земстві питання призначення платні сільським бібліотекарям. Він будь-що хотів до такої роботи залучити широкі кола громадськості [7, с. 6].

Отже, головним завданням у справі організації народних бібліотек П. Абрамович вважав вибір відповідального та освіченого бібліотекаря, який зможе налагодити повноцінну роботу місцевої бібліотеки і таким чином посприяти підвищенню освіченості населення губернії.

Крім того, П. Н. Абрамовичем публікувалися матеріали, присвячені облаштуванню помешкання бібліотеки, системі розташування книжок, формуванню каталогів, порядку видачі книжок читачам та веденню бібліотечної документації [8, с. 8–15]. Він звертав увагу на важливість обрання місця для бібліотеки, на специфіку зведення будівлі для неї, на правильний підбір вже існуючого приміщення для книгозбірні. Адже остання повинна бути зручною, загальнодоступною для всіх жителів, вона повинна розташовуватися «в середині села, при дорозі, щоб всім було близько ходити, коли це не буде школа чи народній дім» [8, с. 8].

Науковець звертає увагу на специфічний характер будівлі бібліотеки та її матеріальне забезпечення. Особливо він наголошував на тому, що «хата» для бібліотеки повинна бути ясною, чистою та сухою, саме в такому приміщенні можна буде забезпечити збереження книжок. Читальню та бібліотеку варто розташувати поряд, але не в одному приміщенні, щоб видача книг не заважала читачам. Щодо меблевого облаштування, то П. Н. Абрамович відзначає, що воно може бути досить скромним, навіть зробленим власними руками. Для полегшення роботи організаторів бібліотек він описує порядок самостійного виготовлення шаф для облаштування книгозбірень [8, с. 10]. На його переконання, сільська бібліотека потребує для організації читальні лише декілька столів та стільців, а для самої бібліотеки – кілька полиць чи шафу, один стіл, дві лавки, чорнила, ручки, олівці [8, с. 9]. Варто відзначити, що П. Н. Абрамович, виступаючи за утворення народних сільських бібліотек, доводив: при раціональному підході створення останніх не потребуватиме значних фінансових витрат.

Не оминав увагою П. Н. Абрамович і повітові та волосні бібліотеки, для організації яких необхідні були певні кошти (на будівлю, меблі, організацію зберігання фондів тощо).

Частину таких методик, інструктивних матеріалів П. Н. Абрамович брав з галицького календаря «Просвіти»: «Далі ми подаємо кілька статей

в бібліотечній справі, які цілком беремо з Галицького календаря «Просвіти» за 1910 рік». У цих статтях містилася інформація про організацію, ведення бібліотечних каталогів, розташування книжок та підготовку бібліотечної документації.

У своїх статтях Абрамович роз'яснював принципи реєстрації нових книжок, особливості створення каталогів та оформлення книжкового шифру. Для прикладу навіть наводив таблицю оформлення каталогу, де у першому стовпчику зазначався номер (шифр) книги, у наступному – назва, автор і заголовок, далі – місце друку, рік видання, ціна. Автор наголошує на важливості останньої графи «Увага». У стовпчику «Увага», зазвичай, містилася інформація про шлях отримання книги бібліотекою – купівля чи подарунок. Окремо він наводив приклади складання спрощеного каталогу для читачів та алфавітного каталогу [8, с. 12–13].

У творчому спадку П. Н. Абрамовича є статті, присвячені організації «випозичування» книг, обґрунтуванню необхідності ведення чіткої документації, що забезпечує збереження літератури, а також ознайомлення читачів з правилами користування книгами, підвищення культури читання та користування книгою.

Бібліотекарям дослідник рекомендував вести окремі журнали для обліку інвентаря, каталог для читачів, список випозичаючих, журнал доходів і витрат та підручну книгу. Кожен бібліотекар повинен готувати помісячний звіт роботи бібліотеки за встановленою і наведеною у статті формою [8, с. 14].

П. Н. Абрамович працював у складних політичних обставинах не тільки 1918–1919 рр., а й у 20-х роках, у радянський період. Проте, обіймаючи посаду завідуючого позашкільним та дошкільним відділами Волинського губернського земства аж до його закриття, він всіляко допомагав губернським органам на місцях, громадянам в організації бібліотечних установ, у забезпеченні їх методично-інструктивними матеріалами.

Петро Никандрович організував масштабні заходи з врятування та реєстрації найціннішої частини бібліотечних колекцій – інкунабулів та палеотипів, рідкісних видань і рукописів. Пізніше, у 20-х роках, коли постало питання про розпорощення фонду і передачу його до центральних книгозховищ, він на засіданнях Товариства дослідників Волині доводить необхідність цілісного збереження книжкового фонду наукової бібліотеки Музею як наукової бази «волинки» [15]. Є всі підстави констатувати, що П. Н. Абрамович виступає як ідеолог регіонального національно-культурного

бібліотечного фонду, обґрунтовує необхідність створення «волинки».

Отже, П. Н. Абрамович був одним із провідних діячів у галузі організації бібліотечної справи у Волинській губернії, у створенні методичної бази діяльності земських бібліотек, збереженні та поповненні їхніх фондів, проводив активну роботу з наукового опису та каталогізації видань. Діяльність Петра Никандровича Абрамовича виходить за межі місцевого культурного діяча, дає підстави говорити про нього як вченого-бібліотекознавця, бібліографа загальноукраїнського масштабу.

Список використаних джерел

1. Абрамов В. Ф. Российское земство : экономика, финансы и культура / В. Ф. Абрамов. – М. : ФГ «Ника», 1996. – 166 с.
2. Волинское губернское земское собрание // Известия Волинского губернского земства. – 1914. – № 1–2. – С. 42–45.
3. Дубровіна Л. А. Бібліотечна справа в Україні в ХХ столітті / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко; НАН України, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Інститут рукопису. – К., 2009. – 530 с.
4. Зданевич Б. І. Каталог інкунабул / Б. Зданевич. – К. : Наукова думка, 1974. – 235 с.
5. Мілясевиц І. Народні бібліотеки Волині кінця ХІХ – початку ХХ століття / І. Мілясевиц // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії : збірник наукових праць. – Рівне, 2009. – Вип. 15. – С. 93–98.
6. Мишук С. М. Збирання та наукове описування рукописно-книжкової спадщини України (друга половина ХІХ – 30-ті роки ХХ ст.) / відп. ред. Л. А. Дубровіна. – К., 2009. – 380с. + іл.
7. Позашкільна освіта V / П. А. // Волинська народна газета. – 1918. – № 8. – С. 5–6.
8. Позашкільна освіта VI / П. А. // Волинська народна газета. – 1918. – № 9. – С. 8–15.
9. Теодорович Н. И. Волинская духовная семинария / Н. И. Теодорович. – Почаев : Типография Почаевской Успенской Лавры, 1901 – 969 с.
10. Ярмошик І. І. Волинь в історико-краєзнавчих дослідженнях ХІХ–ХХ століть : монографія / І. І. Ярмошик. – Житомир : Вид-во «Волинь», ПП «Рута», 2006. – 216 с.
11. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 166, оп. 12, спр. 14, арк. 1.
12. Державний архів Житомирської області (далі – Держархів Житомирської обл.), ф-Р. 31, оп. 1, спр. 13, арк. 80–81.
13. Держархів Житомирської обл., ф. Р.-98, оп. 1, спр. 5, арк. 38–75.
14. Державний архів служби безпеки України в Сумській області, ф. П.-13448, спр. 1971, арк. 3–75.
15. Держархів Житомирської обл., ф. спр. Р-89, арк. 160–161; Р-280, оп. 1, спр. 89, арк. 155–158; Ф. 28, оп. 1, спр. 140, арк. 29–30.